ВРОЦЛАВСЬКО-ЛЬВІВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЗБІРНИК 2
WROCŁAWSKO-LWOWSKIE ZESZYTY PRAWNICZE 2
Львівський національний університет імені Івана Франка Львів 2011

УКРАЇНА В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ЮЛІУША МЄРОШЕВСЬКОГО

Мацєй Маршал

д. ю. н., проф.
к. ю. н. Яцек Срокош
Кафедра політичних і правових доктрин
Факультет права, адміністрації та економіки
Вроцлавський університет

Одним із найбільш значних повоєнних еміграційних політичних публіцистів, який описував польську і міжнародну політичну і суспільну дійсність, був Юліуш Мєрошевскі (1906-1976). Він належав до провідних коментаторів еміграційної "Культури" ("Kultura"), журналу, який видавався з 1947 р. в Парижі Єжи Гедройцем[1]. Мєрошевскі по праву вважається головним ідеологом і автором політичних концепцій паризького щомісячника. Високо оцінюючи інтелектуальні досягнення свого колеги, редактор Гедройц писав: "найважливішим внеском Мєрошевського до "Культури" була його публіцистика. "Культура" як політичний часопис існувала значною мірою завдяки йому"[2]. Перед тим як представити його концепцію в справі польсько-українських відносин, слід звернути увагу на його політичний портрет як представника еміграційної польської політичної думки.

Мєрошевський народився в 1906 році в Кракові, де він вивчав економіку, право і філософію в Ягеллонському університеті. У тридцяті роки він почав роботу в якості журналіста в загальнопольській газеті „Ilustrowany Kurier Codzienny", займаючись, зокрема, німецькою проблематикою - у другій половині тридцятих років він був кореспондентом цієї ж газети в Берліні. Під час Другої світової війни він служив у польській армії в Палестині а потім в Італії, де він в основному займався журналістикою. Після закінчення війни він опинився разом із численною групою польських емігрантів у Лондоні. Тут він продовжував свою журналістську роботу, пишучи до „Wiadomości" - головного друкованого органу лондонської еміграції[3]. У цьому місті він жив до кінця життя і з огляду на місце проживання часто підписував свої публікації псевдонімом "лондонець" ("londyńczyk"). Однак, він не підтримував тісних відносин з лондонським середовищем емігрантів.

У 1950 році він почав співпрацювати з Єжи Гєдройцем на шпальтах "Культури". Він швидко став однією з найважливіших постатей еміграційного журналу, представляючи інноваційні погляди, які водночас становили цілковиту протилежність польським постулатам еміграційної думки. Його оригінальні концепції отримали визнання значного кола читачів паризького журналу, які в опитуванні в 1962 року визнали Мєрошевського найбільш шанованим автором журналу[4]. До своєї смерті в 1976 році він формував політичну лінію часопису, яка становила альтернативу традиційним напрямкам еміграційної думки.

[1] P. Wandycz, O Mieroszewskim i Mieroszewskich, [в:] Jerzy Giedroyc Juliusz Mieroszewski. Listy 1949-1956. Część Pierwsza, Warszawa 1999, c. 46.
[2] J. Gideroyc, Autobiografia na cztery ręce, Warszawa 1994, c. 207.
[3] R. Habielski, Gra możliwości. O pisarstwie Juliusza Mieroszewskiego, A. Friszke [ред.], Myśl polityczna na wygnaniu, Warszawa 1995, c. 139.
[4] R. Habielski, Realizm, wizje i sny romantyków. O pisarstwie Juliusza Mieroszewskiego [в:], J. Mieroszewski, Finał klasycznej Europy, Lublin 1997, c. 8.

© Маршал М., 2011

© for this edition by CNS

Створення відмінної політичної програми, яка кардинально відрізняялася від концепцій, презентованих іншими центрами польської еміграції, було одним із основних завдань, які встановив Єжи Гєдроц, випускаючи в 1947 році перший номер "Культури". Сам головний редактор паризького часопису зізнавався, що "Культура повинна приділяти більше уваги формулюванню конструктивної позиції в ряді важливих питань, які з боягузства ніким не піднімаються. Так, наприклад, німецька справа, ставлення доросійського народу, питання європейської федерації і т.д." [1]. Журнал мав розробити для польської еміграції багаторічну програму діяльності у боротьбі проти комунізму.

Кшиштоф Помян ствердив, що найбільшою інновацією Гедройца було спостереження можливості ефективного зведення порахунків з комуністичною ідеологією за допомогою впливу через еміграційне середовище на уми інтелектуалістів та інтелігентів західних країн[2]. Щомісячник мав становити платформу для зближення еміграції і країни, але також мав допомогти полякам довідатися про західні політичні концепції та про художні досягнення[3]. З цієї причини Гєдройц дбав, щоб опубліковані в журналі тексти були на найвищому рівні. Реалізацію цього завдання уможливило створення певного, досить великого, неформального середовища письменників і поетів, які публікувалися в "Культурі". Сама редакційна колегія часопису нараховувала заледве декілька осіб, які працювали в будинку в передмісті Парижа Мезон-Лаффітт[4]. "Культура" виходила в світ безперервно в 1947-2000 рр. З огляду на представлену в ній програму, вона являлася форумом цілком незалежним. Проголошувані на її шпальтах постулати чи публіковані тексти деяких авторів, часто викликали гарячі протести і гостру критику польських еміграційних середовищ[5]. Повна незалежність думки журналу справляла, що він був найбільш вірогідним і найпопулярнішим еміграційним періодичним виданням.

Однією із найважливіших проблем, з якою неодноразово довелося зіштовхнутися публіцистам "Культури" була форма відносин Польщі з сусідами. На шпальтах часопису створено концепцію порозуміння поляків з сусідніми народами - українцями, литовцями і білорусами, названу коротко концепція УЛБ[6]. Головним автором цієї концепції вважався Юліуш Мєрошевскі, який покликався на федераційні ідеї пілсудчиків, пропоновані на порозі відновлення незалежності Польщі[7]. Основним положенням концепції УЛБ було ствердження, що незалежність Польщі залежала від "деколонізації" і розпаду Радянського Союзу[8] та створення федерації Польщі з Україною, Литвою і Білорусією, ця федерація мала

[1] A. Friszke, Jerzego Giedroycia praca u podstaw (1956-1976), [в:] Z. Kudelski (ред.), Spotkania z Kulturą, Warszawa 1995, c. 11.
[2] K. Pomian, Słowo wstępne, [в:] Idem (ред.), Jerzy Giedroyc. Redaktor Polityk Człowiek, Lublin 2001, c. 8.
[3] J. Korek, Paradoksy paryskiej „Kultury". Styl i tradycje myślenia politycznego, Lublin 2000, c. 20-21.
[4] Див. Kultura i jej krąg, Lublin 1995, c. 45-51.
[5] K. Pomian, W kręgu Giedroycia, Warszawa 2000, c. 39 і н.
[6] P. Kowal, Przyczynki do dziejów „sprawy ukraińskiej" w Polsce, [в:] P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Duchniak [ред.], Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów, Wrocław 2008, c. 19.
[7] Детальніше про федеративні концепції пілсудчиків на початку існування II РП див. M. Maciejewski, Federacyjne koncepcje piłsudczyków u zarania Drugiej Rzeczypospolitej, [в:] M. Marszał, M. Sadowski [ред.], Na szlakach Niepodległej, Wrocław 2009, c. 139-159.
[8] J. Korek, *op.cit.*, c. 20-21.

© for this edition by CNS

становити противагу так Німеччині, як Росії[1]. Особливе місце, можна навіть сказати що найважливіше, в цій концепції займала Україна, без якої така візія не могла бути реалізована. Концепція УБЛ була абсолютним *novum* в пропозиціях устрою польських еміграційних середовищ, яка істотно відрізнялася від домінуючих поглядів.

Роздуми про польсько-українські відносини Мєрошевський позпочинав з критики еміграційної пропозиції східної політики, вважаючи її шкідливими і цілком неспівпадаючими до нової дійсності[2]. Позицію більшості еміграції в справі східної політики найбільш повно представляв спеціаліст по східних питаннях - колишній головний редактор щоквартального часопису „Sprawy Narodowościowe" - Станіслав Папроцкі. На його думку, у визначенні східного кордону Польщі не слід було керуватися виключно етнографічним принципом але також юридичним, історичним і політичним. Він проголошував політичну необхідність польсько-українського порозуміння, яка виникає з польського державного інтересу і "нашої нинішньої політики незалежності"[3]. Незважаючи на ці примирливі гасла, Папроцкі декларував постулат повернення Львова до Польщі. Варто відзначити, що більшість польської еміграції не заваджали рішення Ялти щодо західного кордону Польщі, натомість піддавано критиці міжнародні рішення щодо східних регуляцій[4].

Подібні погляди в справі України проголошували також пілсудчики, які свою концепцію східної політики оперли на принципі законності. Згідно з цим принципом, Польща після здобуття незалежності мала повернутися до кордону на сході до 1939 року, при збереженні західного кордону від 1945 р. Виразом законності було визнання тогоЮ що про незалежність Польщі можна буде говорити тількі тоді, коли повернеться в дію Квітнева Конституція 1935 року[5]. Це середовище не виключало можливості порозуміння з українцями і підтримування їх прагнення до незалежності, однак, за умови, що вони визнають довоєнний східний кордон Польщі.

У свою чергу відповідно до зовсім іншої, також еміграційної, але ендецької позиції, належало відродити ідею антинімецького польсько-російського порозуміння, яку на початку XX століття сформулював Роман Дмовський. Це середовище зосереджене в основному навколо журналу „Horyzonty" постулювало, щоб з метою зміцнення польського народу керуватися виключно його інтересами, а не моральними міркуваннями[6]. Польський національний інтерес наказував укладення порозуміння з Росією і відмову від підтримки прагнення до незалежності інших національностей, що населяють російську імперію, які суперечать цілям польського народу. Ціною за повільний процес відновлення незалежності Польщі був нейтралітет поляків щодо національних рухів у Радянському Союзі[7]. Крім того росіяни мали становити менший ризик цілісності

[1] I. Hofman, Ukraina, Litwa, Białoruś w publicystyce paryskiej „Kultury", Poznań 2003, c. 9.
[2] J. Mieroszewski, Polska Ostpolitik, „Kultura", 1973, № 6 (309), c. 73-74.
[3] S. Paprocki, Kwestia ukraińska, Londyn 1949, s. 32-33.
[4] R. Habielski, Realizm, sny…, c. 29.
[5] Детальніше про погляди пілсудчиків на еміграції див. A. Adamczyk, Piłsudczycy w izolacji (1939-1954). Studium z dziejów i myśli politycznej, Bełchatów 2008, c. 427 і н. Див також J. Piotrowski, Piłsudczycy bez lidera (po 1 września 1939 roku), Toruń 2004.
[6] Такі принципи сформулював Роман Дмовський. Див. R. Dmowski, Myśli nowoczesnego Polaka, Lwów 1904.
[7] M. Woleński, Europa Środkowo – Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945-1975, Wrocław 1996, c. 270 і н.

© for this edition by CNS

польських земель, ніж литовці, українці чи білоруси[1]. Ендеки часто підкреслювали, що пропонована ними програма була єдиним реальним варіантом польської політики[2]. Слід зазначити, що головний ендецький ідеолог лондонської еміграції Єнджей Гєртих рішуче сторонився будь-якої співпраці між польським і українським народами та допомоги українцям у їхній боротьбі за незалежну державу. На думку цього політика і публіциста, відродження незалежної України мала б згубні наслідки для польських інтересів, оскільки відразу народився б природній, антипольський німецько-український союз[3]. Польську допомогу в боротьбі за незалежну Україну він називав "витрачанням сил на братню допомогу для справи не тільки чужої, але й однозначно ворожої"[4]. Окрім того Гєртих поставив під сумнів називання українців окремим народом, зазначаючи, що швидше слід говорити про певний відмінний, регіональний російський різновид. Доказом цього мала бути невелика підтримка населення України ідеї незалежної держави в 1918 році[5]. У ході дискусії появилися також аргументи, що в повоєнній дійсності поляки повинні зосередитися на "захисті незалежності та утриманні кордонів Річ Посполитої", натомість реалізацію "філантропії, великих гуманістичних ідеалів" слід відкласти "до кращих часів"[6].

Наведені вище позиції наштовхнулися на рішучу і послідовну критику Юліуша Мєрошевського, який підкреслював, що необхідно відійти від існуючих догм щодо відносин Польщі з Росією і Україною та справи кордонів Річ Посполитої. У своїх постулатах він перед усім наголошував на ширше геополітичне мислення, в якому знаходилася Польща, зокрема її відносини з Росією. Польська східна політика мала достосуватися до актуальної геополітичної ситуації в тому регіоні а не опиратися на вічних "імпондерабіліях", тому що це загрожувало цілковиною невідповідністю її політики до змін у світі[7]. Слід зазначити, що Мєрошевський, і таким чином ціла "Культура", досить часто змінювала деякі тактичні положення польської зовнішньої політики, за що були різко критиковані з боку інших еміграційних середовищ[8]. Тактичні зміни, які простежуються в постулатах паризького часопису, виникали з прийняття його публіцистами положення про необхідність підпорядковувати політику даної держави до актуально існуючих геополітичних умов. Такий підхід дозволив "лондонцю" модифікувати принципи зовнішньої політики а також дозволяв позбутися цілого баласту історичних принципів, на яких досі була заснована польська східна політика.

За Мєрошевським, необхідно було провести ревізію деяких догм у польсько-російських відносинах. Першою такою догмою була теза про вікове суперництво польського імперіалізму з російським імперіаалізмом[9]. Публіцист доводить, що до цих пір поляки боялися - цілком небезпідставно - російського імперіалізму, який мав мати постійний і незмінний характер. Таке налаштування мало виникнути з факту домінації Росії в Східній Європі понад 300 років[10]. Результатом такого

[1] S. Kilian, Polityka polska Tadeusza Bieleckiego, [в:] A. Friszke [ред.], Myśl polityczna …, с. 43.
[2] J. Giertych, De Gaulle w Polsce, „Horyzonty", листопад - грудень 1969, № 138-139, с. 70 і н.
[3] J. Giertych, Sprawa Ukrainy a Polska, „Wiadomości", 1951, № 34 (282).
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] W. A. Zbyszewski, Polscy ukrainofile, „Wiadomości", 1952, № 28 (328).
[7] J. Mieroszewski, Rosyjski „kompleks polski" a ULB, „Kultura" 1974, № 9 (324), с. 3.
[8] K. Pomian, W kręgu…, с. 90-92.
[9] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks*…, с. 4.
[10] Ibidem, с. 12.

© for this edition by CNS

сприйняття польсько-російських відносин було сформулювання в польському суспільстві тільки двох позицій по відношенню до Росії - "сервілістів" і "ліквідаторів". Ці перші вважали домінацію Росії тривалою і не бачили можливості звільнитися від неї, натомість ці другі здійснювали ряд ініціатив, спрямованих на руйнування російської імперії і заміни його польською імперією[1]. З іншого боку росіяни ставилися до поляків як до конкурентів у цій яастині Європи, маючи свого роду "польський комплекс". Існування незалежної Польщі для росіян означало загрозу для їх імперської політики та появу суперника в здійснюванні гегемонії на території Литви, Білорусі але в першу чергу України[2].

Мєрошевський стверджував, що якщо прийняти незмінність таких відносин Польщі і Росії, то це свідчило про існування вічного суперництва між цими країнами на території УБЛ. На його думку, політичні і економічні інтереси Росії і Польщі були відмінні. З цих причин неможливим - як цього прагнули ендеки - було польсько-російське порозуміння. Таке налаштування загрожувало б залежністю від російської імперії або, що гірше, втратою незалежності. Мєрошевський вказував на абсурдність ендецького плану. Згідно з його концепцією, росіяни ніколи не погодяться на незалежну Польщу, побоюючись розширення польського імперіалізму. У сучасних польсько-російських відносинах значна перевага знаходилася за Росією, тому вона не розглядала Польщі в якості партнера в переговорах, тільки як васала або сателіт і не була зацікавлена в зміні такого статусу[3]. Мєрошевський засуджував прагнення ендеків до порозуміння з Росією, ігноруючи українців, називаючи такі дії "проектом морально огидним" [підкреслення автора]. Крім того він підкреслював, що еміграційні ендеки в своїх постулатах зробили ту ж помилку, що і Дмовський, намагаючись досягти порозуміння з істеблішментом, а не російським народом. Міцне порозуміння було можливе тільки між народами, а не істеблішментом Польщі і Росії і це за умови взаємної відмови від імперіальної політики[4].

За Мєрошевським поки Польща виконувала роль російського сателіту, не було жодних шансів на повернення незалежності, яку їй міг дати тільки розпад радянської імперії. Шанс змінити баланс сил у цій частині Європи публіцист "Культури" вбачав у геополітичній позиції Росії, а саме в збільшенні загрози з боку Китаю та в зростаючих націоналістичних рухах всередині радянської імперії[5]. Зростання воєнного і політичного значення Китаю змушувало Родянський Союз змінити пріоритети в зовнішній політиці, зміщуючи акцент від Європи до Азії[6]. Російсько-китайське суперництво могло б призвести до значного ослаблення Росії і тим самим прискорити розпад радянської імперії[7].

Згідно з Мєрошевським, розпад Радянського Союзу був неминучим з огляду на зростання сильних відцентрових тенденцій внаслідок зростання національної свідомості різних народів, що проживають в імперії. Національні рухи в Радянському Союзі мали привести до збільшення внутрішнього хвилювання в СРСР, який мав закінчитися розчленуванням Країни Рад[8]. Національне

[1] R. Habielski, *Realizm, sny…*, c. 31.
[2] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, c. 7.
[3] Idem, *Polska Ostpolitik*, „Kultura" 1973, № 6 (309), c. 74-75.
[4] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, c. 12.
[5] Idem, O federacji i programie wschodnim, bmw 1984, c. 5.
[6] Idem, *Może zdarzyć się i tak*, „Kultura" 1970, № 4 (271), c. 50.
[7] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 75.
[8] Ibidem, c. 77.

© for this edition by CNS

відродження можна було спостерігати в європейській частині СРСР. У зв'язку з тим, що росіян вважалося окупантами, вони не мали сильної підтримки серед проживаючих тут народів[1]. Польський публіцист настійно підкреслював, що розпад СРСР може наступити тільки тоді, коли він почнеться всередині держави внаслідок національних рухів. Ренесанс націоналізмів у Радянському Союзі, де росіяни становили лише 50% населення, спричиняв, що радянська держава в існуючому вигляді все більше ставала анахронізмом[2]. Розпад імперії, за Мєрошевським, був неминучим з огляду на досвід історії, яка вчить, що "анахронізми завжди чекає крах"[3].

На думку Мєрошевського, якщо Польща мала змінити статус з російського сателіту на середню європейську державу, то в ситуації розпаду радянської імперії поляки повинні мати готову східну політику особливо щодо українців. Умовою успіху розпаду Радянського Союзу було згідне співробітництво народів імперії на шляху до незалежності. За "лондонцем", найважливішим неросійським народом в радянській державі були українці, що обумовлювала їх кількість а також територія Української Соціалістичної Республіки та її потенційна сила[4]. У свою чергу Польща була найбільшою і найбільш густонаселеною державою серед сателітів СРСР. Порозуміння і спільна боротьба поляків і українців з московською домінацією була б каталізатором змін у східному блоці, який міг би закінчитися розпадом СРСР[5]. З цього приводу слід перестати ставитися до українців як до пішаків у грі російсько-польській і треба розглядати їх як незалежну силу, яка визначає форму Східної Європи[6].

Мєрошевський підкреслив, що отримання підтримки цієї сили в своїх планах вирішувало б про успіх і перевагу в даному районі або поляків, або росіян. На думку польського публіциста, питання переваги і домінування вирішувалася в сфері УБЛ, особливо в Україні. Він аргументував, що "суперництво [з Росією – М.М., Я.С] ми програли не безпосередньо з Москвою - лише в Україні", з чого робив висновок, що "виграти з Росією можна тільки в Україні"[7]. Таким чином, приридним елементом польської східної політики повинно бути порозуміння поляків з українцями" і прийняття ролі "адвоката" України, "підтримуючи її інтереси в Москві і захищаючи її інтереси перед Москвою"[8]. Досягнення порозуміння з українцями а також з литовцями і білорусами в рамках УЛБ, мало загварантувати Польщі безпеку так з боку Німеччини, як і Росії. Альянс цих держав мав призвести до розпаду російського імперіалізму в Європі і змушення її трактувати Польщу і УЛБ в якості партнерів, а не васалів чи сателітів. Водночас, публіцист "Культури" відділявся від будь-яких потенційних закидів щодо прометейського характеру його концепції, переконуючи в її прагматизмі і доказуючи, що це єдиний розумний спосіб звільнення Польщі від російської домінації[9].

На думку Мєрошевського, для того щоб можливе було описане вище порозуміння, необхідно виконати декілька важливих умов. По-перше, поляки

[1] Idem, *Amerykańska „Ostpolitik" i wnioski*, „Kultura" 1972, № 7-8 (298-299), c. 124.
[2] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 78.
[3] Ibidem.
[4] R. Habielski, *Realizm, sny…*, c. 29.
[5] J. Mieroszewski, *Może zdarzyć się…*, c. 51.
[6] Idem, Rosyjski kompleks…, c. 12.
[7] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 53.
[8] Ibidem.
[9] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 70.

© for this edition by CNS

повинні остаточно визнати право українського народу на самовизначення, трактуючи українців як повноправних партнерів[1]. Реалізація цієї умови вимагала цілковитої відмови від існуючого способу розглядання України в якості сфери конкуренції з Росією та прагнення замінити російський імперіалізм польським. Окрім того поляки мусили переконати українців у щирості своїх замірів і завоювати їхню довіру, що можна було досягнути тільки показавши, що польська східна політика не має на меті підпорядкувати собі держави УБЛ[2]. Метою польської східної політики повинно бути прагнення змінити образ думок і налаштування українців, заснованих на недовірі до дій в такій самій мірі Варшави, як і Москви. Ця недовіра виражалася в ствердженні "ані з Польщею, ані з Росією". На думку "лондонця", поляки мали полегшену можливість зближення з українцями з огляду на загальну ненависть до росіян. Спостерігались також видимі зміни у ставленні українського народу до поляків, в яких давня ворожість була замінювана зичливістю, зацікавленням, поєднаним з вичікувальною позицією[3]. У такій ситуації поляки повинні переконати українців, що вони не становлять загрози для їхньої незалежності та що вини можуть їм запропонувати набагато більше, ніж росіяни[4].

Мєрошевський досить критично висловлювався про традиційну польську східну політику в період I і II Річ Посполитої, пишучи, що "тогочасним східнослов'янським народам ми не могли нічого іншого запропонувати як тільки експлуатацію та колонізацію"[5]. Суттю цієї політики мало бути винародовлення, а не партнерські відносини. З цієї причини будь-які федеративні пропозиції на початку становлення II Печі Посполитої, які посилались на ягеллонську ідею, були приречені на провал, тому що українці бачили в них втілення польського імперіалізму. Для українців наслідком реалізації ягеллонської ідеї була полонізація русинської знаті, тобто тогочасної еліти Русі[6]. Цьому процесові сприяла більша привабливість і перевага польської культури над русинською. За Мєрошевським, ця проблема залишається досі актуальною, оскільки знову польська культура вважається українцями привабливішою від російської культури. З одного боку це могло б уможливити зближення двох народів, але з іншого боку викликало стурбованість у самих українців перед новою спробою полонізації[7]. З цієї причини було вкраї важливо заспокоїти побоювання українців з приводу польського прагнення до нового їх винародовлення через порозуміння і союз із поляками.

На думку Мєрошевського, проблема, яка найповніше могла б показати щирість польських намірів, - це розв'язання справи Львова. Він рішуче відкидав погляди більшості польської еміграції, яка вимагали територіальної ревіндикації на сході зі збереженням "ялтинського" західного кордону[8]. "Лондонець" доводив, що можна вимагати тільки одного обсягу території: або від 1939 року, або від 1945 року, в зв'язку з цим не можна використовувати "подвійної бухгалтерії" в питанні кордонів і необхідно зробити вибір "або Ялта, або Рига"[9]. Він заперечував обґрунтованість гасел, піднятих зокрема пілсудчиками, пишучи, що навіть в

[1] Ibidem, c. 76.
[2] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 53.
[3] Idem, Amerykańska ostpolitik…, c. 121.
[4] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 53-54.
[5] Ibidem, c. 53.
[6] Idem, Rosyjski kompleks…, c. 7.
[7] Ibidem.
[8] R. Habielski, *Realizm, sny…*, c. 29.
[9] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, c. 7.

© for this edition by CNS

умовах відновлення незалежності Польщі, буде неможливо реституювати Квітневу Конституцію та кордони 1939 року[1]. Щоправда такі гасла висував польський уряд у вигнанні, але публіцист "Культури" переконував, що це мало символічне значення, тому що цей уряд не мав жодної реальної влади.

На пропозицію середовищ пілсудчиків повернутися до ідеї федераціоналізму зі збереженням кордонів Речі Посполитої 1939 року, відповідно до принципу "не віддамо навіть гудзика", Мєрошеський відповідав, що вони призводять до постулату про розпад радянської імперії, але не визволення народів, які там проживають[2]. Реалізація цих планів для українців означала б тільки зміну держави, що веде по відношенню до них якусь національну політику, можливо, на багато ліберальнішу від радянської, але їх метою не була лібералізація національної політики, тільки право на самовизначення. Відібрання їм цієї можливості могло б призвести тільки до зросту ненависті до поляків і змусило б український народ до боротьби за незалежність з новим окупантом[3].

На думку Мєрошевського, єдиним можливим рішенням проблеми Львова у польсько-українських відносинах була цілковита й остаточна відмова від ревіндикаційних претензій[4]. Він переконував, що Львів - це місто втрачене для Польщі і необхідно погодитися з цим фактом. Він звертав увагу на те, що так поляки, які живуть в Польщі, як і більшість еміграційної спільноти в принципі вже змирилися з втратою цього міста. Необхідність його повторного приєднання до Польщі проголошувала тільки еміграційна еліта, побоюючись втрати підтримки людей, які походять з кресів, і легалістів[5]. Публіцист з "Культури" вважав, що ці середовища жили у відриві від геополітичної реальності, не усвідомлюючи собу невідворотності територіальних змін, які мали місце після 1939 році. Крім того він стверджував, що якщо поляки хотіли б домагатися повернення східних кресів, то з такими самими претензіями виступила б Німеччина, домагаючись відновлення кордону 1937 року[6].

Остаточна відмова від ревіндикації Львова мала становити жест доброї волі і готовності до порозуміння, скерований до українців. Мєрошевський знав про силу польського сентименту до цього міста, однак, при кожній нагоді підкреслював, що народи важливіші від міст і територій[7]. Сила Польщі на сході залежала від порозуміння і наданої підтримки українського народу. Остаточне примирення з втратою Львова, хоча для поляків це дуже важко і болісно, не було занадто високою ціною за можливість створення тривалих дружніх відносин між братніми народами[8]. Аргументом, що промовляв за відмову від Львова, був факт етнічної єдності Польщі після 1945 року. Мєрошевський констатував: "Польщі не потрібні нові міста і території, однак, їй треба хоча б мінімум незалежності", досягнення якої - як пам'ятаємо - залежало від союзу з УБЛ[9]. Насамкінець, не менш важливим аргументом були культурні причини. За словами публициста "Культури", Львів був єдиною "культурною перлиною", яку на той час мала Україна, в той час як Польща

[1] Ibidem, c. 6.
[2] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 73.
[3] Ibidem.
[4] Idem, Amerykańska Ostpolitik…, c. 126.
[5] Idem, Rosyjski kompleks…, c. 6.
[6] Idem, *Kronika angielska: Granice*, „Kultura" 1952, № 10 (60).
[7] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 53.
[8] Idem, Amerykańska Ostpolitik…, c. 126.
[9] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 76.

© for this edition by CNS

таких скарбів мала незрівнянно більше. З цієї причини втрата цього міста для українців була б набагато серйознішою, ніж для поляків[1].

Мєрошевський розумів, що питання про принежність Львова було однією з найбільших проблем у подоланні взаємної неприязні поляків і українців. Публіцист побоювався, що ця справа могла бути легко використана Москвою з метою запобігти союзу цих країн. Достатньо було передати це місто полякам, аргументуючи, що його приєднання до СРСР відбулося під час "помилок і відхилень" правління Сталіна[2]. Такий акт посіяв би ворожнечу між братніми народами, що перекреслювало б будь-яке порозуміння та призвело б до відродження "польського мініімперіалізму", на зразок захоплення Золжя в 1938 році[3]. Ворожнеча між поляками і українцями в такій ситуації була б на руку Москві, тому автор неодноразово підкреслював, що поляки у майбутньому не повинні в жодному разі робити спроби збройного захоплення Львова навіть, якщо б існували сприятливі умови для цього[4]. Приєднання цього міста до Польщі знівечило б можливість реалізації концепції УБЛ і представило б Польщу як державу, що хоче вести імперіальну політику за рахунок східних сусідів. Більше того, це закріпило б існуючий розклад сил у Східній Європі, в якому переважала Росія, натомість Польща могла бути всього лиш "[...] Конгресовим Королівством або сателітною Польською Народною Республікою, або й не народною"[5].

Представляючи на шральтах "Культури" свої постулати щодо форми польсько-українських відносин, Мєрошевський усвідомлював собі труднощі, які викликала справа порозуміння зі східними сусідами. У польсько-українських відносинах він побоювався взаємної недовіри й упередженості. "Лондонець" звинувачував поляків в тому, що вони хочуть порозумітися з Москвою через голови інших пригноблених народів, у відсутності підготовки для співпраці з ними, оцінювання дійсності в категоріях домагання, якщо йдеться про східний кордон а також скерованість на порозуміння політичних еліт а не пошуки діалогу між народами[6].

Мєрошевський ніколи детально не сформулював ідеї майбутньої федерації Польщі з державами УБЛ, пишучи, що "східна програма ніколи не повинна занадто далеко сягати в майбутнє і створювати плани, які можуть стати темою обговорень тільки після здобуття незалежності" і далі закликав "[...] залишмо це тим, хто дочекає дня визволення"[7]. Завдання, яке він ставив перед собою і цілим середовищем "Культури", було приготувати ґрунт для майбутнього польсько-українського порозуміння. Реалізація цієї мети вимагала від двох народів волі до порозуміння та "очищення поля від жахливих помилок, які дозволили Росії підкорити наші народи"[8].

Ці заяви не залишились чистими спекуляціями. "Культура" з самого початку свого існування пропагувала ідеї порозуміння і польсько-українського діалогу, роблячи доступними свої шпальти для українських публіцистів, в тому числі для

[1] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 54.
[2] Ibidem, c. 52.
[3] Ibidem.
[4] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 76.
[5] Idem, Może zdarzyć się i tak…, c. 52.
[6] Idem, Polska Ostpolitik…, c. 79.
[7] Ibidem, c. 76.
[8] Ibidem.

© for this edition by CNS

Богдана Осадчука і Бориса Левицького[1]. З 1952 року в часописі існував спеціальний розділ під назвою „Kronika ukraińska", який наближував польських читачів до ситуації в Україні та представляв настрої, які переважали серед української еміграції[2]. Насамкінець, Літературний інститут "Культури" (Instytut Literacki Kultury) видавав українську прозу, поезію та наукові дослідження[3]. Усі ці ініціативи були спрямовані на реалізацію ідеї діалогу, а в майбутньому - на польсько-український союз, пропагований "лондонцем".

На закінчення можна сказати, що Юліуш Мєрошевський був одним із найбільших польських політичних візіонерів на еміграції. Він точно передбачив повільний розрад Радянського Союзу в результаті зростання внутрішніх відцентрових тенденцій у вигляді націоналістичних рухів, які відбувалися особливо в європейській частині імперії. Після того як Польща повернула собі повну суверенність в 1989 році, наступні уряди намагалися здійснювати політику наближення Польщі з Україною, Білорусією і Литвою, вбачаючи в них противагу російському домінуванню в регіоні. Україна, Литва і Білорусь - це країни дуже близькі Польщі в культурному аспекті. Про це вже знав Юліуш Мєрошевський і Єжи Гедройц, чиї концепції стали визначником польської зовнішньої політики після 1989 року. Слід про це пам'ятати, тому що польське головування в Раді Європейського Союзу в 2011 році може наблизити Україну до європейських структур і причинитися до зміцнення політичної а також економічної незалежності від Росії.

[1] Детальніше на тему літературного співробітництва українськиз письменників з "Культурою" див. B. Berdyczowska, *Giedroyc i Ukraińcy*, [в:] Idem [ред.], *Jerzy Giedroyc Emigracja ukraińska Listy 1950-1982*, Warszawa 2004, c. 9-25.
[2] Ibidem, c. 27.
[3] I. Hofmann, *op.cit.*, c. 31 і н.

© for this edition by CNS

ВРОЦЛАВСЬКО-ЛЬВІВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЗБІРНИК 2
WROCŁAWSKO-LWOWSKIE ZESZYTY PRAWNICZE 2
Львівський національний університет імені Івана Франка Львів 2011

UKRAINA W MYŚLI POLITYCZNEJ JULIUSZA MIEROSZEWSKIEGO

Maciej Marszał

Prof. dr hab.
Dr Jacek Srokosz
Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Jednym z najbardziej znaczących powojennych emigracyjnych publicystów politycznych, który opisywał polską oraz międzynarodową rzeczywistość polityczną i społeczną był Juliusz Mieroszewski (1906-1976). Należał on do czołowych komentatorów emigracyjnej „Kultury", czasopisma wydawanego od 1947 roku w Paryżu przez Jerzego Giedroycia.[1] Mieroszewski powszechnie uznawany jest za głównego ideologa oraz autora politycznych koncepcji paryskiego miesięcznika. Doceniając intelektualny dorobek swojego współpracownika, redaktor Giedroyc pisał: „najważniejszym wkładem Mieroszewskiego do „Kultury" była jego publicystyka. „Kultura" jako pismo polityczne istniała w dużym stopniu dzięki niemu"[2]. Zanim zostaną zaprezentowane jego koncepcje w kwestii relacji polsko – ukraińskich, przedstawimy sylwetkę polityczną tego przedstawiciela emigracyjnej polskiej myśli politycznej.

Mieroszewski urodził się w 1906 roku w Krakowie, gdzie studiował ekonomię, prawo i filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach trzydziestych rozpoczął pracę dziennikarską w ogólnopolskim piśmie „Ilustrowany Kurier Codzienny", zajmując się w szczególności problematyką niemiecką – w drugiej połowie lat trzydziestych był korespondentem tej gazety w Berlinie. W trakcie II wojny światowej służył w Armii Polskiej w Palestynie, a następnie we Włoszech, gdzie zajmował się głównie pracą dziennikarską. Po zakończeniu wojny znalazł się wraz z licznym gronem emigracji polskiej w Londynie. Tutaj kontynuował swoją prace dziennikarską, pisując do „Wiadomości" – głównego organu prasowego londyńskiej emigracji[3]. W mieście tym mieszkał do końca życia i z racji zamieszkania częstokroć podpisywał się pod swoimi publikacjami pseudonimem „londyńczyk". Nie utrzymywał jednak bliższych relacji z londyńskim środowiskiem emigrantów.

W 1950 roku rozpoczął współpracę z Jerzym Giedroyciem na łamach „Kultury". Szybko stał się jedną z najważniejszych postaci w emigracyjnym miesięczniku, prezentując poglądy nowatorskie, jednocześnie stanowiące zupełne przeciwieństwo postulatów polskiej myśli emigracyjnej. Jego oryginalne koncepcje uzyskały uznanie licznego grona czytelników paryskiego czasopisma, którzy w ankiecie z 1962 roku uznali Mieroszewskiego za najbardziej cenionego autora pisma[4]. Do swojej śmierci w 1976 roku kształtował linię polityczną miesięcznika, stanowiącą alternatywę wobec tradycyjnych nurtów myśli emigracyjnej.

[1] P. Wandycz, O Mieroszewskim i Mieroszewskich, [w:] Jerzy Giedroyc Juliusz Mieroszewski. Listy 1949-1956. Część Pierwsza, Warszawa 1999, s. 46.
[2] J. Gideroyc, Autobiografia na cztery ręce, Warszawa 1994, s. 207.
[3] R. Habielski, Gra możliwości. O pisarstwie Juliusza Mieroszewskiego, A. Friszke [red.], Myśl polityczna na wygnaniu, Warszawa 1995, s. 139.
[4] R. Habielski, Realizm, wizje i sny romantyków. O pisarstwie Juliusza Mieroszewskiego [w:], J. Mieroszewski, Finał klasycznej Europy, Lublin 1997, s. 8.

© Marszał M., 2011

© for this edition by CNS

Stworzenie odmiennego programu politycznego, zupełnie różniącego się od koncepcji prezentowanych przez inne polskie ośrodki emigracyjne, było jednym z podstawowych zadań, jakie sobie wyznaczył Jerzy Giedroyc, wydając w 1947 roku pierwszy numer „Kultury". Sam redaktor naczelny paryskiego miesięcznika przyznawał, że „Kultura powinna położyć większy nacisk na sprawę formułowania stanowiska pozytywnego w całym szeregu spraw istotnych, które tchórzliwie przez nikogo nie są poruszane. Jak np. sprawa niemiecka, stosunek do narodu rosyjskiego, sprawa federacji europejskiej itd."[1]. Miesięcznik miał wypracować dla emigracji polskiej wieloletni program działania w walce z komunizmem.

Krzysztof Pomian stwierdził, że największym nowatorstwem Giedroycia było dostrzeżenie możliwości skutecznej rozprawy z ideologią komunistyczną poprzez wywieranie wpływu przez środowiska emigracyjne na umysły intelektualistów i inteligentów państw zachodnich[2]. Miesięcznik miał stanowić platformę zbliżenia emigracji i kraju, ale także miał umożliwić Polakom poznanie zachodnich koncepcji politycznych oraz osiągnięć artystycznych[3]. Z tego powody Giedroyc dbał, by publikowane w miesięczniku teksty stały na jak najwyższym poziomie. Realizację tego zadania umożliwiło stworzenie pewnego, dosyć dużego, nieformalnego środowiska pisarzy i poetów publikujących w „Kulturze". Sam zespół redakcyjny pisma liczył zaledwie kilka osób pracujących w domu w podparyskim Maison – Laffitte[4]. „Kultura" ukazywała się nieprzerwanie w latach 1947-2000. Ze względu na prezentowany w niej program była forum w pełni niezależnym. Wygłaszane na jej łamach postulaty, bądź publikowane teksty niektórych autorów, niejednokrotnie wywoływały gorące protesty i ostrą krytykę polskich środowisk emigracyjnych[5]. Pełna niezależność opinii periodyku sprawiła, że było ono najbardziej wiarygodnym i najpopularniejszym emigracyjnym periodykiem.

Jednym z najistotniejszych problemów, z jakim niejednokrotnie zmagali się publicyści „Kultury", był kształt relacji Polski z sąsiadami. Na łamach pisma stworzona została koncepcja porozumienia Polaków z sąsiednimi narodami – Ukraińcami, Litwinami i Białorusinami, nazwana w skrócie koncepcją ULB[6]. Za głównego autora tej koncepcji uznawany był Juliusz Mieroszewski, który nawiązywał do rozwiązań federacyjnych piłsudczyków proponowanych u progu odzyskania przez Polski niepodległości[7]. Głównym założeniem koncepcji ULB było stwierdzenie, iż niepodległość Polski była uzależniona od „dekolonizacji" i rozpadu Związku Radzieckiego[8] oraz stworzenie federacji Polski z Ukrainą, Litwą i Białorusią, która to federacja miała stanowić przeciwwagę zarówno dla Niemiec jak i Rosji[9]. Miejsce

[1] A. Friszke, Jerzego Giedroycia praca u podstaw (1956-1976), [w:] Z. Kudelski (red.), Spotkania z Kulturą, Warszawa 1995, s. 11.
[2] K. Pomian, Słowo wstępne, [w:] Idem (red.), Jerzy Giedroyc. Redaktor Polityk Człowiek, Lublin 2001, s. 8.
[3] J. Korek, Paradoksy paryskiej „Kultury". Styl i tradycje myślenia politycznego, Lublin 2000, s. 20-21.
[4] Zob. Kultura i jej krąg, Lublin 1995, s. 45-51.
[5] K. Pomian, W kręgu Giedroycia, Warszawa 2000, s. 39 i nast.
[6] P. Kowal, Przyczynki do dziejów „sprawy ukraińskiej" w Polsce, [w:] P. Kowal, J. Ołdakowski, M. Duchniak [red.], Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów, Wrocław 2008, s. 19.
[7] Szerzej o federacyjnych koncepcjach piłsudczyków na początku istnienia II RP zob. M. Maciejewski, Federacyjne koncepcje piłsudczyków u zarania Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] M. Marszał, M. Sadowski [red.], Na szlakach Niepodległej, Wrocław 2009, s. 139-159.
[8] J. Korek, *op.cit.*, s. 20-21.
[9] I. Hofman, Ukraina, Litwa, Białoruś w publicystyce paryskiej „Kultury", Poznań 2003, s. 9.

© for this edition by CNS

szczególne, można pokusić się o stwierdzenie, że nawet najważniejsze, w koncepcji tej zajmowała Ukraina, bez której taka wizja nie mogłaby zostać zrealizowana. Koncepcja ULB była zupełnym *novum* w propozycjach ustrojowych polskich środowisk emigracyjnych, znacznie różniącym się od dominujących w nich poglądów.

Rozważania na temat relacji polsko-ukraińskich Mieroszewski rozpoczynał od krytyki propozycji polityki wschodniej emigracji, uznając je za szkodliwe oraz kompletnie niedopasowane do nowej rzeczywistości[1]. Stanowisko większości emigracji w kwestii polityki wschodniej najpełniej prezentował specjalista od kwestii wschodniej - były redaktor naczelny kwartalnika „Sprawy Narodowościowe" - Stanisław Paprocki. Według niego przy wytyczaniu granicy wschodniej Polski nie należało kierować się wyłączanie kwestiami etnograficznymi, ale także prawnymi, historycznymi i politycznymi. Głosił on polityczną konieczność porozumienia polsko – ukraińskie wynikającą z polskiej racji stanu i „aktualnej naszej polityki niepodległościowej"[2]. Pomimo tych pojednawczych haseł Paprocki głosił postulat powrotu Lwowa do Polski. Warto zaznaczyć, że większość polskiej emigracji nie przeszkadzały rozwiązania jałtańskie dotyczące granicy zachodniej, natomiast krytyce poddawany były rozwiązania międzynarodowe dotyczące uregulowań wschodnich.[3].

Podobne poglądy dotyczące kwestii ukraińskiej głosili również piłsudczycy, którzy swoją koncepcję polityki wschodniej oparli o zasadę legalizmu. W myśl tej zasady Polska po odzyskaniu niepodległości miała powrócić do granic na wschodzie sprzed 1939 roku, zachowując granicę zachodnią z 1945. Wyrazem legalizmu było uznanie, iż o niepodległości Polski będzie można mówić dopiero wtedy, gdy przywrócone zostanie w niej obowiązywanie Konstytucji kwietniowej z 1935 roku[4]. Środowisko to nie wykluczało możliwości porozumienia z Ukraińcami i wspierania ich dążeń niepodległościowych, jednakże pod warunkiem uznania przez nich przedwojennej granicy wschodniej Polski.

Z kolei według zupełnie innego, także emigracyjnego, ale endeckiego stanowiska należało wskrzesić ideę antyniemieckiego porozumienia polsko – rosyjskiego, którą sformułował na początku XX wieku Roman Dmowski. Środowisko to skupione głównie wokół pisma „Horyzonty" postulowało, by dla celów wzmocnienia narodu polskiego kierować się wyłączanie jego interesem, a nie względami moralnymi[5]. Polski interes narodowy wymagał zaś zawarcia porozumienia z Rosją i rezygnację z wspierania dążeń niepodległościowych innych narodowości, zamieszkujących rosyjskie imperium, jako sprzecznych z celami narodu polskiego. Ceną za powolny proces odzyskiwania przez Polskę niepodległości była neutralność Polaków wobec ruchów narodowych w Związku Radzieckim[6]. Ponadto Rosjanie mieli stanowić mniejsze zagrożenie integralności ziem polskich niż Litwini, Ukraińcy czy Białorusini[7]. Endecy często podkreślali, że

[1] J. Mieroszewski, Polska Ostpolitik, „Kultura", 1973, nr 6 (309), s. 73-74.
[2] S. Paprocki, Kwestia ukraińska, Londyn 1949, s. 32-33.
[3] R. Habielski, Realizm, sny…, s. 29.
[4] Szerzej o poglądach piłsudczyków na emigracji zob. A. Adamczyk, Piłsudczycy w izolacji (1939-1954). Studium z dziejów i myśli politycznej, Bełchatów 2008, s. 427 i nast. Zob również J. Piotrowski, Piłsudczycy bez lidera (po 1 września 1939 roku), Toruń 2004.
[5] Zasady takie sformułował Roman Dmowski. Zob. R. Dmowski, Myśli nowoczesnego Polaka, Lwów 1904.
[6] M. Woleński, Europa Środkowo – Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945-1975, Wrocław 1996, s. 270 i nast.
[7] S. Kilian, Polityka polska Tadeusza Bieleckiego, [w:] A. Friszke [red.], Myśl polityczna …, s. 43.

© for this edition by CNS

proponowany przez nich program był jedyną realną opcją polityki polskiej[1]. Należy podkreślić, że czołowy endecki ideolog emigracji londyńskiej Jędrzej Giertych zdecydowanie odcinał się od jakiekolwiek współpracy narodów polskiego i ukraińskiego oraz wspomagania Ukraińców w ich walce o niepodległe państwo. Zdaniem tego polityka i publicysty powstanie niezależnej Ukrainy byłoby szkodliwe z punktu widzenia polskich interesów, gdyż natychmiast narodziłby się naturalny, antypolski sojusz niemiecko – ukraiński[2]. Polską pomoc w sprawie walki o niepodległą Ukrainę nazywał on „trwonieniem sił na braterską pomoc dla sprawy nie tylko cudzej, lecz także niedwuznacznie wrogiej"[3]. Ponadto Giertych poddawał w wątpliwość określania Ukraińców odrębnym narodem, uznając że należy mówić raczej o pewnym odmiennym, regionalnym szczepie rosyjskim. Dowodzić tego miało słabe poparcie ludności Ukrainy dla idei niepodległego państwa w 1918 roku[4]. W dyskusji pojawiały się również argumenty, iż w powojennych realiach Polacy powinni skupić się wyłącznie na „obronie niepodległości oraz utrzymaniu granic Rzeczypospolitej", natomiast realizację „filantropii, wielkich ideałów humanitarnych" należało odłożyć „na lepsze czasy"[5].

Zaprezentowane wyżej stanowiska spotkały się ze zdecydowaną i konsekwentną krytyką Juliusza Mieroszewskiego, który podkreślał, że należało odejść od istniejących dogmatów dotyczących relacji Polski z Rosją i Ukrainą oraz kwestii granic Rzeczypospolitej. W swoich postulatach przede wszystkim kładł nacisk na szersze spojrzenie geopolityczne, w jakim znajdowała się Polska, w szczególności jej relacji z Rosją. Polska polityka wschodnia miała dostosowywać się do aktualnej sytuacji geopolitycznej w tym regionie, a nie opierać się na ponadczasowych „imponderabiliach", ponieważ groziło to jej zupełnym niedostosowaniem do zmian w świecie[6]. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż Mieroszewski, a przez to i cała „Kultura", dosyć często zmieniała pewne założenia taktyczne polskiej polityki zagranicznej, za co była ostro krytykowana przez inne środowiska emigracyjne[7]. Zmiany taktyczne widoczne w postulatach paryskiego periodyku wynikały z przyjęcia przez jego publicystów założenia o konieczności dostosowania polityki danego państwa do aktualnie istniejących warunków geopolitycznych. Takie podejście umożliwiło „londyńczykowi" modyfikowanie zasad polityki zagranicznej, a także równocześnie umożliwiało uwolnienie się od całego balastu historycznych zasad, na których dotychczas oparta była polska polityka wschodnia.

Zdaniem Mieroszewskiego należało przeprowadzić rewizję kilku zastałych dogmatów w relacjach polsko – rosyjskich. Pierwszym z takich dogmatów było założenie o trwającej w ciągu dziejów rywalizacji imperializmu polskiego z imperializmem rosyjskim[8]. Publicysta dowodził, iż dotychczas Polacy obawiali się – skądinąd słusznie – imperializmu rosyjskiego, który miał mieć charakter stały i niezmienny. Postawa taka narodziła się z faktu dominacji Rosji w Europie Wschodniej od ponad 300 lat[9]. Skutkiem takiego postrzegania relacji polsko – rosyjskich było wytworzenie się w społeczeństwie polskim tylko dwóch postaw wobec Rosji –

[1] J. Giertych, *De Gaulle w Polsce*, „Horyzonty", listopad – grudzień 1969, nr 138-139, s. 70 i nast.
[2] J. Giertych, *Sprawa Ukrainy a Polska*, „Wiadomości", 1951, nr 34 (282).
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] W. A. Zbyszewski, *Polscy ukrainofile*, „Wiadomości", 1952, nr 28 (328).
[6] J. Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks polski" a ULB*, „Kultura" 1974, nr 9 (324), s. 3.
[7] K. Pomian, *W kręgu…*, s. 90-92.
[8] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, s. 4.
[9] Ibidem, s. 12.

© for this edition by CNS

„serwilistów" i „likwidatorów". Ci pierwsi uznawali dominację rosyjską za trwałą i nie widzieli możliwości uwolnienia się od niej, natomiast ci drudzy podejmowali liczne inicjatywy mające na celu rozbicie rosyjskiego imperium i zastąpienie go imperium polskim[1]. Z drugiej strony Rosjanie traktowali Polaków jako rywali do dominacji w tej części Europy, mając swoisty „kompleks polski". Istnienie niepodległej Polski dla Rosjan oznaczało zagrożenie dla ich polityki imperialnej oraz powstanie rywala do sprawowania hegemonii na terenach Litwy, Białorusi, ale przede wszystkim Ukrainy[2].

Mieroszewski dowodził, że gdyby przyjąć niezmienność takich relacji Polski i Rosji to oznaczałoby to istnienie wiecznej rywalizacji pomiędzy tymi państwami na obszarze ULB. Według niego polityczne i gospodarcze interesy Rosji i Polski były sprzeczne. Z tych powodów niemożliwe- tak tego pragnęli endeccy, było porozumienie polsko-rosyjskie. Taka postawa groziła by uzależnieniem od rosyjskiego imperium, albo co gorsza utratą niepodległości. Mieroszewski wskazywał na absurdalność endeckiego planu. Jego zdaniem Rosjanie nigdy nie zgodzą się na niepodległą Polskę w obawie przed rozszerzaniem polskiego imperializmu. We współczesnych relacjach polsko – rosyjskich Rosja posiadała zdecydowaną przewagę, dlatego też nie traktowała Polski jako partnera do rozmów, ale jako wasala lub satelitę i nie miała żadnego interesu by ten status zmieniać[3]. Mieroszewski piętnował dążenie endeków do porozumienia z Rosją z pominięciem Ukraińców, nazywając takie działania „projektem obrzydliwym moralnie" [pod. autor]. Ponadto podkreślał on, że emigracyjni endecy w swoich postulatach popełniali ten sam błąd co Dmowski, próbując osiągnąć porozumienie z establishmentem, a nie z narodem rosyjskim. Trwałe porozumienie możliwe było tylko pomiędzy narodami, a nie establishmentami Polski i Rosji i to pod warunkiem obopólnej rezygnacji z polityki imperialnej[4].

Zdaniem Mieroszewskiego dopóki Polska pełniła rolę satelity Moskwy, nie miała żadnych szans na odzyskanie niepodległości, którą dać jej mógł tylko rozpad imperium radzieckiego. Szansę na zmianę układu sił w tej części Europy publicysta „Kultury" dostrzegał w sytuacji geopolitycznej Rosji, a mianowicie we wzroście zagrożenia ze strony Chin oraz w narastających ruchach narodowościowych wewnątrz sowieckiego imperium[5]. Wzrost znaczenia militarnego i politycznego Chin zmuszało Związek Radziecki do zamiany priorytetów w polityce zagranicznej, przesuwając jej punkt ciężkości z Europy do Azji[6]. Rywalizacja rosyjsko – chińska mogłaby doprowadzić do znacznego osłabienia Rosji i tym samym przyśpieszyć proces rozkładu sowieckiego imperium[7].

Według Mieroszewskiego rozpad Związku Radzieckiego był nieunikniony, ze względu na narastanie silnych tendencji odśrodkowych wynikających ze wzrostu świadomości narodowej poszczególnych narodów zamieszkujących imperium. Ruchy narodowościowe w sowietach prowadzić miały do narastania wewnętrznego fermentu w ZSRR, który skończyć się miał rozczłonkowaniem Kraju Rad[8]. Odrodzenie narodowe zaobserwować można było w szczególności w europejskiej części ZSRR. Ze względu na fakt, że Rosjanie, uznawani byli za okupantów, nie mieli silnego oparcia wśród

[1] R. Habielski, *Realizm, sny…*, s. 31.
[2] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, s. 7.
[3] Idem, *Polska Ostpolitik*, „Kultura" 1973, nr 6 (309), s. 74-75.
[4] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, s. 12.
[5] Idem, O federacji i programie wschodnim, bmw 1984, s. 5.
[6] Idem, *Może zdarzyć się i tak*, „Kultura" 1970, nr 4 (271), s. 50.
[7] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 75.
[8] Ibidem, s. 77.

© for this edition by CNS

zamieszkujących tam narodów[1]. Polski publicysta zdecydowanie podkreślał, że rozpad ZSRR możliwy jest wyłączanie wówczas, gdy rozpocznie się wewnątrz państwa w skutek ruchów narodowościowych. Renesans nacjonalizmów w Związku Radzieckim, w którym Rosjanie stanowili zaledwie 50% ludności państwa, sprawiał, że państwo sowieckie w dotychczasowym kształcie stawało się coraz bardziej anachroniczne[2]. Upadek imperium według Mieroszewskiego był pewny ze względu na doświadczenia historii, która uczy, że „anachronizmy zawsze upadają"[3].

W opinii Mieroszewskiego, jeżeli Polska miała zmienić status z satelity rosyjskiego na średnie mocarstwo europejskie, to w sytuacji rozkładu imperium sowieckiego Polacy musieli mieć gotową politykę wschodnią w szczególności wobec Ukraińców. Warunkiem powodzenia rozpadu Związku Radzieckiego było zgodne działanie i współpraca narodów imperium na drodze do niepodległości. Zdaniem „londyńczyka", najważniejszym nierosyjskim narodem w państwie sowieckim byli Ukraińcy, o czym decydowała ich liczebność, ale także wielkość obszaru Ukraińskiej Republiki Socjalistycznej oraz jej potencjalna siła[4]. Z kolei Polska była największym i najludniejszym krajem spośród satelitów ZSRR. Porozumienie i wspólna walka Polaków i Ukraińców z moskiewską dominacją byłaby katalizatorem przemian w bloku wschodnim, który mógłby zakończyć się rozpadem Związku Radzieckiego[5]. Z tego powodu należało przestać traktować Ukraińców jako pionki w grze rosyjsko – polskiej oraz należało widzieć w nich niezależną siłę decydującą o kształcie Europy Wschodniej[6].

Mieroszewski podkreślał, że pozyskanie tej siły dla swoich planów decydowałoby o powodzeniu i przewadze w tym rejonie bądź to Polaków, bądź Rosjan. Według polskiego publicysty kwestia przewagi i dominacji rozstrzygała się na terenie ULB, a w szczególności na Ukrainie. Argumentował on, że „rywalizację [z Rosją – M.M., J.S.] przegraliśmy nie bezpośrednio z Moskwą - tylko na Ukrainie", z czego wysnuwał wniosek, że „wygrać z Rosją możemy tylko na Ukrainie"[7]. W związku z tym, naturalnym elementem polskiej polityki wschodniej powinno być porozumienie z Polaków z Ukraińcami, oraz przyjęcie roli „adwokata" Ukrainy „popierając jej interesy w Moskwie i broniąc ją przed Moskwą"[8]. Osiągniecie porozumienia z Ukraińcami, ale także z Litwinami i Białorusinami w ramach koncepcji ULB, miało Polsce zapewnić bezpieczeństwo zarówno ze strony Niemiec jak i przede wszystkim Rosji. Sojusz tych państw skutkowałby złamaniem imperializmu rosyjskiego w Europie i oraz zmuszeniem jej do traktowania Polski i państw ULB jako partnerów, a nie wasali czy satelity. Jednocześnie publicysta „Kultury" odcinał się od wszelkich potencjalnych zarzutów, co do prometejskiego charakteru jego koncepcji, przekonując o jej pragmatyzmie i dowodząc, że jest to jedyny rozsądny sposób na uwolnienie Polski spod dominacji Rosji[9].

Zdaniem Mieroszewskiego, aby opisane powyżej porozumienie mogło zaistnieć konieczne było spełnienie kilku istotnych warunków. Po pierwsze, Polacy powinni

[1] Idem, *Amerykańska „Ostpolitik" i wnioski*, „Kultura" 1972, nr 7-8 (298-299), s. 124.
[2] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 78.
[3] Ibidem.
[4] R. Habielski, *Realizm, sny…*, s. 29.
[5] J. Mieroszewski, *Może zdarzyć się…*, s. 51.
[6] Idem, Rosyjski kompleks…, s. 12.
[7] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 53.
[8] Ibidem.
[9] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 70.

© for this edition by CNS

definitywnie uznać prawo narodu ukraińskiego do samostanowienia, traktując Ukraińców jako pełnoprawnych partnerów[1]. Realizacja tego warunku wymagała całkowitej rezygnacji z dotychczasowego sposobu traktowania Ukrainy jako terenu rywalizacji z Rosją oraz dążenia do zastąpienia imperializmu rosyjskiego imperializmem polskim. Polacy musieli ponadto przekonać Ukraińców, co do szczerości intencji oraz zdobyć ich zaufanie, co dało się osiągnąć tylko przez pokazanie, że polska polityka wschodnia nie ma na celu zwasalizowania państw ULB[2]. Celem polskiej polityki wschodniej powinno być dążenie do zmiany sposobu myślenia i postawy Ukraińców, opierających się na zasadzie nieufności do poczynań zarówno Warszawy jak i Moskwy. Nieufność ta wyrażała się w stwierdzeniu „ani z Polską ani z Rosją". Według „londyńczyka" Polacy mieli ułatwioną możliwość zbliżenia z Ukraińcami ze względu na ich powszechną nienawiść do Rosjan. Widoczna była również zmiana stosunku narodu ukraińskiego do Polaków, gdzie dawna wrogość zastępowana była życzliwością, zainteresowaniem połączonym z postawą wyczekującą[3]. W takiej sytuacji Polacy powinni przekonać Ukraińców, że nie stanowią zagrożenia dla ich niepodległości oraz, że mają im o wiele więcej do zaoferowania niż Rosjanie[4].

Mieroszewski bardzo krytycznie wypowiadał się o tradycyjnej polskiej polityce wschodniej z okresu I i II Rzeczypospolitej, pisząc że „ówczesnym narodom wschodnioeuropejskim nie mieliśmy niczego do zaoferowania poza wyzyskiem i kolonizacją"[5]. Istotą tej polityki miało być wynaradawianie, a nie relacje partnerskie. Z tego powodu wszelkie propozycje federacyjne u zarania II Rzeczypospolitej, nawiązujące do idei jagiellońskiej skazane były na porażkę, gdyż Ukraińcy widzieli w nich ucieleśnienie polskiego imperializmu. Dla Ukraińców skutkiem realizacji idei jagiellońskiej było spolonizowanie szlachty ruskiej, czyli ówczesnej elity Rusi[6]. Procesowi temu sprzyjała większa atrakcyjność i przewaga kultury polskiej nad kulturą ruską. Zdaniem Mieroszewskiego problem ten pozostał aktualny do czasów mu współczesnych, gdyż znowu kultura polska była uznawana przez Ukraińców za atrakcyjniejszą od kultury rosyjskiej. Z jednej strony mogło to umożliwić zbliżenie obu narodów, ale z drugiej strony budziło obawy samych Ukraińców przed ponową próbą ich spolonizowania[7]. Z tego powodu tak ważne było rozwianie obaw Ukraińców o polskim dążeniu do ponownego ich wynaradawiania, poprzez porozumienie i sojusz z Polakami.

W opinii Mieroszewskiego kwestią, która najpełniej ukazałaby szczerość polskich intencji byłoby rozwiązanie sprawy Lwowa. Zdecydowanie odrzucał on poglądy większości emigracji domagającej się rewindykacji terytorialnych na wschodzie z pozostawieniem „jałtańskiej" granicy zachodniej[8]. „Londyńczyk" dowodził, że można domagać się tylko jednego kształtu terytorium Polski - albo z 1939 roku albo z 1945, w związku z czym nie można stosować „podwójnej buchalterii" w kwestii granic i należało zdecydować się na wybór – „albo Jałta albo Ryga"[9]. Negował on zasadność haseł legalistycznych, podnoszonych w szczególności przez piłsudczyków, pisząc, że nawet w sytuacji odzyskania przez Polskę niepodległości, niemożliwa będzie restytucja

[1] Ibidem, s. 76.
[2] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 53.
[3] Idem, Amerykańska ostpolitik…, s. 121.
[4] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 53-54.
[5] Ibidem, s. 53.
[6] Idem, Rosyjski kompleks…, s. 7.
[7] Ibidem.
[8] R. Habielski, *Realizm, sny…*, s. 29.
[9] J. Mieroszewski, *Rosyjski kompleks…*, s. 7.

© for this edition by CNS

Konstytucji kwietniowej oraz granic z 1939 roku[1]. Wprawdzie takie hasła wysuwał rząd polski na emigracji, ale publicysta „Kultury" przekonywał, że miało to znaczenie symboliczne, ponieważ gabinet ten nie posiadał żadnej realnej władzy.

Na propozycje środowisk piłsudczykowskich powrotu do idei federacjonizmu z zachowaniem granic Rzeczypospolitej z 1939 roku, w myśl zasady „nie oddamy nawet guzika", Mieroszewski odpowiadał, że prowadzą one do postulatu rozbicia imperium sowieckiego, ale nie wyzwolenia zamieszkujących w nim narodów[2]. Realizacja tych planów dla Ukraińców skutkowałaby tylko zmianą państwa prowadzącego wobec nich jakąś politykę narodowościową, być może o wiele liberalniejszą od radzieckiej, ale ich celem nie była przecież liberalizacja polityki narodowościowej, tylko prawo do samostanowienia. Odebranie im tej możliwości skutkowałoby tylko wzrostem nienawiści do Polaków i zmusiłoby naród ukraiński do walki o niepodległość z nowym okupantem[3].

Według Mieroszewskiego jedynym możliwym rozwiązaniem problemu Lwowa w relacjach polsko – ukraińskich była całkowita i definitywna rezygnacja z polskich roszczeń rewindykacyjnych[4]. Przekonywał on, że Lwów jest miastem dla Polski straconym i należało się z tym faktem pogodzić. Dostrzegał, że zarówno Polacy zamieszkali w kraju jak i znaczna część społeczności emigracyjnej w zasadzie już się pogodziła z utratą tego miasta. Konieczność jego ponownego przyłączenia do Polski głosiła tylko elita emigracyjna, bojąca się utraty poparcia ludzi pochodzących z kresów oraz legaliści[5]. Publicysta „Kultury" uważał, iż środowiska te żyły w oderwaniu od rzeczywistości geopolitycznej, nie zdając sobie sprawy z nieodwracalności zamian terytorialnych, jakie zaszły po 1939 roku. Ponadto argumentował, że jeśli Polacy chcieliby się domagać zwrotu kresów wschodnich to z takimi samymi roszczeniami natychmiast wystąpiliby Niemcy, domagając się przywrócenia granicy z 1937 roku[6].

Definitywna rezygnacja z rewindykacji Lwowa miała stanowić gest dobrej woli i chęci porozumienia skierowany do Ukraińców. Mieroszewski zdawał sobie sprawę z siły polskiego sentymentu do tego miasta, jednakże na każdym kroku podkreślał, że ważniejsze od miast i terytoriów są narody[7]. Siła Polski na wschodzie zależała od porozumienia i udzielonego jej poparcia przez naród ukraiński. Ostateczne pogodzenie się z utratą Lwowa, chociaż dla Polaków trudne i bolesne, nie stanowiło ceny zbyt wielkiej za możliwość zbudowania trwałych przyjacielskich relacji pomiędzy pobratymczymi narodami[8]. Argumentem przemawiającym również za rezygnacją ze Lwowa, był fakt jednolitości narodowościowej Polski po 1945 roku. Mieroszewski konstatował: „Polsce nie trzeba nowych miast czy terytoriów – potrzeba jej natomiast chociażby minimum niezależności", której osiągnięcie – jak pamiętamy – uzależnione było od sojuszu z państwami ULB[9]. Wreszcie nie mniej ważnym argumentem były powody kulturowe. Zdaniem publicysty „Kultury" Lwów był jedyną „perłą kulturową", jaką obecnie posiadała Ukraina, gdy tymczasem Polska takich klejnotów kultury

[1] Ibidem, s. 6.
[2] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 73.
[3] Ibidem.
[4] Idem, Amerykańska Ostpolitik…, s. 126.
[5] Idem, Rosyjski kompleks…, s. 6.
[6] Idem, *Kronika angielska: Granice*, „Kultura" 1952, nr 10 (60).
[7] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 53.
[8] Idem, Amerykańska Ostpolitik…, s. 126.
[9] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 76.

© for this edition by CNS

posiadała nieporównywalnie więcej. Z tego powodu utrata tego miasta dla Ukraińców byłaby o wiele bardziej dotkliwa niż dla Polaków[1].

Mieroszewski zdawał sobie sprawę, że kwestia przynależności Lwowa stanowiła jeden z największych problemów w przełamaniu wzajemnej niechęci Polaków i Ukraińców. Publicysta żywił obawy, że kwestia ta mogłaby zostać łatwo wykorzystana przez Moskwę do uniemożliwienia sojuszu tych narodów. Wystarczyło bowiem przekazać Polakom to miasto argumentując, że jego przyłączanie do ZSRR nastąpiło w okresie „błędów i wypaczeń" rządów stalinowskich[2]. Akt ten skłóciłby pobratymcze narody uniemożliwiając porozumienie oraz przyczyniłby się do odrodzenia „polskiego miniimperializmu" na wzór zajęcia Zaolzia w 1938 roku[3]. Skłócenie Polaków i Ukraińców w takiej sytuacji byłoby na rękę Moskwie, dlatego też autor niejednokrotnie podkreślał, że Polacy w przyszłości nie powinni w żaden sposób podejmować zbrojnych prób zagarnięcia Lwowa nawet, jeśli istniałyby ku temu sprzyjające okoliczności[4]. Przyłączanie tego miasta do Polski zniweczyłoby możliwość realizacji koncepcji ULB oraz ukazało Polskę jako państwo chcące prowadzić politykę imperialną kosztem wschodnich sąsiadów. Co więcej, spetryfikowałoby to obecny stan rzeczy w Europie Wschodniej, w którym dominowała Rosja, natomiast Polska mogła być tylko „(…) Królestwem Kongresowym czy satelicką Polską Ludową, czy nie ludową"[5].

Prezentując na łamach „Kultury" swoje postulaty dotyczące kształtu relacji polsko-ukraińskich Mieroszewski zdawał sobie sprawę z trudności, jakie wywoływała sprawa porozumienia ze wschodnimi sąsiadami. W relacjach polsko-ukraińskich obawiał się wzajemnej nieufności i uprzedzeń. „Londyńczyk" zarzucał Polakom chęć porozumienia się z Moskwą ponad głowami innych zniewolonych narodów, brak przygotowania do współpracy z nimi, ciągłe myślenie w kategoriach roszczeniowych, jeśli chodziło o wschodnią granicę, a także dążenie do porozumienia elit politycznych, zamiast szukania dialogu pomiędzy narodami[6].

Mieroszewski nie stworzył nigdy precyzyjnego kształtu przyszłej federacji Polski z państwami ULB pisząc, że „program wschodni nie powinien zbyt daleko wybiegać w przyszłość i snuć planów, które mogą stanowić przedmiot dyskusji dopiero po odzyskaniu niepodległości" i dalej apelował „(…) pozostawmy to tym, którzy doczekają dnia wyzwolenia"[7]. Zadaniem, jakie stawiał przed sobą i całym środowiskiem „Kultury", było przygotowywanie gruntu pod przyszłe porozumienie polsko-ukraińskie. Realizacja tego celu wymagała od obydwu narodów woli porozumienia oraz „oczyszczenia pola z upiornych błędów, które umożliwiły Rosji ujarzmić nasze narody"[8].

Deklaracje te nie pozostawały czystymi spekulacjami. „Kultura" od samego początku swojego istnienia propagowała idee porozumienia i dialogu polsko-ukraińskiego, udostępniając swoje szpalty dla ukraińskich publicystów, m.in. Bohdana Osadczuka i Borysa Łewyckiego[9]. Od 1952 roku w periodyku istniał specjalny dział

[1] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 54.
[2] Ibidem, s. 52.
[3] Ibidem.
[4] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 76.
[5] Idem, Może zdarzyć się i tak…, s. 52.
[6] Idem, Polska Ostpolitik…, s. 79.
[7] Ibidem, s. 76.
[8] Ibidem.
[9] Szerzej na temat literackiej współpracy ukraińskich pisarzy z „Kulturą" zob. B. Berdyczowska, *Giedroyc i Ukraińcy*, [w:] Idem [red.], *Jerzy Giedroyc Emigracja ukraińska Listy 1950-1982*, Warszawa 2004, s. 9-25.

© for this edition by CNS

zatytułowany „Kronika ukraińska", przybliżająca polskim czytelnikom sytuację na Ukrainie i nastroje panujące wśród ukraińskiej emigracji[1]. Wreszcie Instytut Literacki Kultury wydawał ukraińską prozę, poezję czy też naukowe opracowania[2]. Wszystkie te inicjatywy zmierzały do realizacji idei dialogu, a w przyszłości sojuszu polsko-ukraińskiego, propagowanego przez „londyńczyka".

Podsumowując, można stwierdzić, że Juliusz Mieroszewski był jednym z największych polskich politycznych wizjonerów na emigracji. Trafnie przewidział powolny rozkład Związku Radzieckiego w wyniku narastania wewnętrznych tendencji odśrodkowych w postaci ruchów nacjonalistycznych, występujących zwłaszcza w europejskiej części imperium. Po odzyskaniu przez Polskę pełnej suwerenności w 1989 roku kolejne rządy starały się realizować politykę zbliżenia Polski z Ukrainą, Białorusią i Litwą, dostrzegając w nich przeciwwagę dla rosyjskiej dominacji w regionie. Ukraina, Litwa i Białoruś to kraje Polsce kulturowo bardzo bliskie. Wiedział o tym Juliusz Mieroszewski i Jerzy Giedroyc, których koncepcje stały się wyznacznikiem polskiej polityki zagranicznej po 1989 roku. Należy o tym pamiętać, ponieważ polskie przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej w 2011 roku może przybliżyć Republikę Ukrainy do struktur europejskich i przyczynić się do umocnienia niezależności politycznej, a także gospodarczej od Rosji.

[1] Ibidem, s. 27.
[2] I. Hofmann, *op.cit.*, s. 31 i nast.

© for this edition by CNS